

İSÂBET-i AYN

(bk. NAZAR).

İSÂET

(bk. SEYYİE).

İSÂĞÜCÎ

(إيساغوجي)

Furfûriyûs (Porphyrios) tarafından
Aristo'nun *Kategoriler*'ine
giriş olarak yazılan eser;
İslâm dünyasında aynı yolda yazılmış
eserlerin ortak adı.

Süryânî asıllı Yeni Eflâtuncu filozof Furfûriyûs'un (ö. 304), Aristo'nun mantık kitaplarının ilki olan *Kategoriler*'in anlaşılmasını sağlamak amacıyla kaleme aldığı, bu sebeple de *isagoge* (eisagoge "giriş") adını verdiği eserin asıl konusu yazarın "beş ses" veya "beş lafız" (quinqui voces) dediği "beş küllî"dir. Kitap, Arapça'ya çevrildiği dönemden itibaren İslâm kültür dünyasında Grekçe isminin Arapça'daki söylenişiyile *İsâğücî* olarak anılmış, müslüman müellifler de eserin tercüme ve şerhleriyle aynı mahiyetteki kendi telifleri için ya bu ismi veya Arapça'daki karşılığı olan "el-medhal" kelimesini kullanmışlardır.

Hacminin küçüklüğüne rağmen yüzyıllarca gerek Batı'da gerekse İslâm dünyasında büyük ilgi gören, zamanla Aristo'nun, *Kategoriler*'in de içinde bulunduğu *Organon* adlı külliyyatının ayrılmaz bir parçası haline gelen *İsâğücî*'de *Kategoriler*'in anlaşılabilmesi için gerekli olan bilgilerden kısaca söz edildikten sonra beş küllîyi oluşturan cins, nevi, fasıl, hassa ve araz kavramları birer bölüm içinde incelenmekte, bu kavramlar üzerine kısa ve anlaşılması kolay açıklamalar yapılmakta, tanımlar verilmekte, her bir tümelin diğeriyle ilişkisi gösterilmektedir. Eserde tümel kavramlar kaplamaları açısından ele alınarak bunların cevher kavramına göre yapılmış olan sıralaması ve tasnifi daha sonraları "Porphyrios ağacı" adı altında bir şema haline getirilmiştir (Öner, s. 24).

Batı'da ve Doğu'da Aristo'nun mantık külliyyatıyla birlikte en çok okunan, tercümeleri ve şerhleri yapılan *İsâğücî*'yi, VI. yüzyılda Afrikalı retorikçi Marius Victorinus Latince'ye, VII. yüzyılda Athanasios Süryânîce'ye çevirmiştir. İbnü'l-Kiftî, eserin ilk defa Farsça'dan Arapça'ya çevirisi-

nin II. (VIII.) yüzyılda İbnü'l-Mukaffa' tarafından yapıldığını bildirmektedir (*İhbârü'l-ulemâ'*, s. 169). İbnü'n-Nedîm'in kaydettiğine göre (*el-Fihrist*, s. 354-355) III. (IX.) yüzyılda Ebü'l-Kâsım er-Rakî eseri Süryânîce'den Arapça'ya tercüme etmiştir. Daha sonra Yahyâ b. Adî'nin de çevirdiği eserin Ebû Osman ed-Dimaşkî'ye ait olan çevirisi günümüze ulaşmıştır.

III. (IX.) yüzyıldan itibaren İslâm kültür dünyasında felsefe ile uğraşanlar Aristo mantığından ileri derecede yararlanırken Furfûriyûs'un *İsâğücî*'sine de büyük ilgi göstermişler; eseri ya orijinal adıyla veya "mantığa giriş" anlamına gelen Arapça bir isimle şerh yahut telhîs etmiş veya eserin muhtevasını kendi mantık çalışmalarının başına koymuşlardır. Bunlar arasında ilk çalışmalar olarak Ya'kûb b. İshak el-Kindî'nin *Kitâb fi'l-medhal bi-istîfâ'i'l-kavli fih*, *Risâle fi'l-medhal li-mantıki bi'htisârini ve icâz ve Risâle fi's-savti'l-hamse* adlı eserlerini, İbnü't-Tayyib es-Serahsî'nin *İhtisârü Kitâbi İsâğücî'sini*, Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî'nin *Kitâbü İsâğücî'sini* ve Fârâbî'nin *Kitâbü İsâğücî ey el-Medhal*'ini saymak mümkündür. Son eser üzerine İbn Bâcce tarafından bir ta'lik yazılmıştır. Bodleian Library'de bulunan ve başındaki *Şerhu'l-Medhal fi 'ilmi'l-felsefe li-Ebî Naşr b. Tarhân el-Fârâbî* şeklindeki kayda dayanarak Fârâbî'ye atfedilen şerhin orijinal metninin ilk sayfasında eserin hristiyan filozof Ebû'l-Ferec İbnü't-Tayyib'e ait olduğu açıkça belirtilmiştir. İbn Sînâ da ansiklopedik eseri *eş-Şifâ*'ın başında giriş mahiyetindeki özel bölümde mantığa dair bazı genel bilgilerden sonra *İsâğücî*'nin konusu olan tümelerle ilgili kavramlar üzerinde durmuş, yer yer Furfûriyûs'tan farklı açıklamalar yapmıştır.

İsâğücî ve onun konusu üzerinde çalışmalar yapmak, hatta bu ismi taşımasına rağmen içerik olarak Furfûriyûs'un eserinden kısmen veya tamamen farklı eserler yazmak İslâm mantığında bir gelenek haline almış olup bunlar arasında İbn Sînâ çizgisinin önemli isimlerinden Esîrüddin el-Ebherî'nin *İsâğücî fi'l-mantık* adlı eserinin özel bir yeri vardır. *er-Risâletü'l-Eşîriyye fi'l-mantık* adıyla da tanınan kitap özet bir şekilde klasik mantığın bütün konularını içermektedir; bundan dolayı da medreselerde okutulan ilk ders kitabı olma özelliğini kazanmış, çeşitli şerh ve hâşiyeleri yapılmıştır. Eserde Aristo'nun *Organon*'unu oluşturan sekiz kitaba Furfûriyûs'un *İsâğücî*'sinin eklenmesiyle dokuza ulaşan külliyyatla birlikte

Fârâbî ve İbn Sînâ'nın eserlerindeki tertibe uygun olarak mantığın bölümleri ve konuları özlü bir şekilde tanıtılmıştır; delâlet konusuna ise yine beş külliden önce yer verilmiştir. Furfûriyûs'un *İsâğücî*'si ile Ebherî'nin *İsâğücî*'si arasındaki tek münasebet, Furfûriyûs'un kitabının temel konusunu teşkil eden beş küllinin Ebherî'nin *İsâğücî*'sinde de çok kısa olarak yer almasıdır. Ebherî'nin eseri daha ziyade İbn Sînâ'nın *Uyûnü'l-hikme*'sinin ilk bölümünü teşkil eden "İsâğücî"yi hatırlatmaktadır. Nitekim her iki eser de mantığın bütün bölümlerini ihtiva etmekte, bu bölümlerden birini de beş küllî oluşturmaktadır. Ancak dikkatli bir şekilde incelendiğinde Ebherî'nin *İsâğücî*'sinin *'Uyûnü'l-hikme*'deki "İsâğücî" bölümünün kopyası olmadığı görülür. Meselâ beş küllinin söz konusu edildiği yerlerde Ebherî bunları Furfûriyûs'un tertibine uygun olarak cins, tür, fasıl, hassa ve araz diye sıralarken İbn Sînâ cins, fasıl, tür, hassa ve araz şeklinde sıralar. Fakat içlem ve kaplam ilişkisi bakımından İbn Sînâ'nın tertibinin daha isabetli olduğu söylenebilir. Ayrıca İbn Sînâ, aynı bölümde Aristo'nun on kategorisini kısaca tanıttığı halde Ebherî kategorilerden hiç söz etmez. Önermeler ve kıyas konusu da her iki eserde farklı olarak incelenmektedir. İbn Sînâ kısa da olsa istikrâ (tümevarım) ve temsile (analoji) yer verirken Ebherî bunları da ihmal etmiştir. Ebherî başkalarından aldığı bilgileri kimden aldığı belirtmeyi de ihmal etmez.

Daha sonraki çalışmalar büyük ölçüde Ebherî'nin *İsâğücî*'si etrafında sürdürülmüştür. Eser üzerine çok sayıda şerh yapılmış olup Molla Fenârî'nin *el-Fevâ'idü'l-Fenâriyye*'si ile Zekeriyâ b. Muhammed el-Ensârî el-Kâhîrî'nin *el-Muṭṭala'* adlı şerhi bunların en meşhurlarıdır. Fenârî'nin şerhi üzerine yapılan hâşiyeler arasında Şerh (Kavil) Ahmed diye tanınan Ahmed b. Muhammed b. Hıdır'ın şerhi *Kul Ahmed* ve Burhâneddin b. Kemâleddin b. Hâmîd'in *el-Fevâ'idü'l-Burhâniyye*'si önemlidir. Bunlardan Kul Ahmed'in şerhi üzerine Ebû Bekir b. Abdülvehhâb el-Halebî bir ta'likat yazmıştır. *İsâğücî*'ye dair dikkate değer bir başka şerh de Hüsâmeddin Hasan el-Kâtî'ye aittir. Bu şerh üzerine Mevlânâ Karaca Ahmed ve Muhammed b. Muhammed el-Berdâî'nin hâşiyeleri vardır. Diğer önemli şerhler arasında Nûreddin Ali b. İbrâhim eş-Şîrâzî, Muslihuddin Mustafa b. Şa'bân, Hakîm Şah el-Kazvîni, Hayreddin Hızır b. Ömer el-Atûfî ve Gelenbevi'nin şerhleri sayılabilir.

Ebherî'nin *İsâgüci*'si nazma da çevrilmiştir. Abdurrahman b. Seyyidî Muhammed el-Ahdarî'nin *es-Süllemü'l-mürevnak fi'l-mantık*'ı oldukça meşhurdur. Diğer bir manzum İsâgüci de İbrâhim eş-Şibrî'ye aittir. Eser Ahmed Fuâd tarafından *Mi'yârü'l-ulûm* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1292).

İsâgüci üzerine XVIII. yüzyıldan sonra Mısır'da da bazı şerhler yazılmıştır. Bunlar arasında Hasan b. Muhammed el-Atâr'ın çalışmaları kayda değer görülmektedir. Cumhuriyet dönemine kadar Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan *İsâgüci*, Ehvânî'nin verdiği bilgiye göre 1950'li yıllara kadar Ezher Üniversitesi'nde de okutulmaktaydı.

Ebherî'nin *İsâgüci*'si Batı'da ilk olarak P. Thomas Novariensis tarafından Latince'ye çevrilerek 1625'te Roma'da basılmış, bunu diğer çeviriler ve bazı adaptasyonlar takip etmiştir. Eser Tanzimat döneminde de ilgi görmüş ve çeşitli tercüme yapılmıştır. Ali Haydar'ın *Hediyecik*, Ali Remzi'nin *Hediyetü't-tulâb*, Mehmed Fuad'ın *İsâgüci* tercüme yapılmıştır (1996, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Furfürîyûs'un *İsâgüci*'si de Hamdi Ragıp Atademir ve Betül Çotuksöken tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (bk. bibl.). Hüseyin Sarioğlu, Ebherî'nin *İsâgüci*'sinin edisyon kritiğini yapmış ve Türkçe'ye tercüme etmiştir (İstanbul 1998). Sarioğlu bu çalışmasında ayrıca Furfürîyûs, Fârâbî, İhvân-ı Safâ, İbn Sînâ ve Ebherî'nin *İsâgüci*'lerini muhteva ve özellikleri açısından karşılaştırmış, Ebherî'nin eserini de şema haline getirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Porphyrios, *İsagoji* (trc. Hamdi Ragıp Atademir), Konya 1948; a.mlf., *İsagoge: Aristoteles'in Kategorilerine Giriş* (trc. Betül Çotuksöken), tercüme edenin önsözü, İstanbul 1986, s. 11-19; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 354-355; İbnü'l-Kiftî, *İhbarü'l-ulemâ*, s. 169; Esîrüddin el-Ebherî, *İsâgüci*, İstanbul 1312; a.e.: *Mantiğa Giriş* (trc. Hüseyin Sarioğlu), İstanbul 1998; Molla Fenârî, *Risâle-i Esîriyye*, İstanbul 1304; *Keşfü'z-zunûn*, I, 206-207; Ahmed Fuâd el-Ehvânî, *İsâgüci li-Furfürîyûs es-Sûrî: Naklû Ebi 'Oşmân ed-Dimaşkî ma'a hayâtî Furfürîyûs ve felsefetih*, Kahire 1952, s. 41 vd.; a.mlf., "*İsâgüci*", *ME*, XX (1328), s. 923 vd.; Nihat Keklik, *İslâm Mantık Tarihi ve Fârâbî Mantığı*, İstanbul 1969, I, 22, 33, 56 vd.; İbrahim Madkour, *L'organon d'Aristote dans le monde arabe*, Paris 1969, s. 70-75; N. Rescher, *Tetavvürü'l-mantıkî'l-'Arabî* (trc. Muhammed Mehrân), Kahire 1985, s. 53-60; Mehmet Sadettin Aygen, *Büyük Filozof Esî-*

rüddin Ebherî, Afyon 1985, s. 17-19; Necati Öner, *Klasik Mantık*, Ankara 1986, s. 24; Abdülkuddûs Bingöl, *Porphyrios ve İsagojisi Üzerine*, Erzurum 1988; a.mlf., "*Türk-İslâm Kültür Dünyasında İsagoji*", *EFAD*, sy. 15 (1986), s. 345 vd.; Hamdi Ragıp Atademir, "*Porphyrios ve Ebherî'nin İsagoci'leri*", *DTCFD*, VI/5 (1948), s. 461-468; S. M. Stern, "*Ibn al-Tayyib's Commentary on the Isagoge*", *BSOAS*, XIX (1957), s. 419-425; Mâcid Fahri, "*Te'âlîku İbn Bâcce 'alâ Kitâbi İsâgüci li'l-Fârâbî*", *el-Ebhâs*, XXIII, Beyrut 1970, s. 33-52.

ABDÜLKUDDÛS BİNGÖL

İSAKAPISI MESCİDİ

ve MEDRESESİ

(bk. ESEKAPISI MESCİDİ
ve MEDRESESİ).

İSAKÇA

Romanya'da Dobruca'nın kuzeyinde
Tuna nehrinin sağ kıyısında
küçük bir kasaba.

Aşağı Tuna'nın deltaya yakın kenarında önemli bir geçit noktası üzerinde bulunur. Romalılar'ın hâkimiyeti sırasında bu bölgede adı Keltçe'den gelen Noviodunum denilen bir yerleşme yeri olduğu bilinmektedir. Romalılar burada kale inşa ederek Tuna'daki donanmaları için bir üs meydana getirdiler. Zamanla kalenin güneydoğusu yönünde birkaç bin kişinin oturduğu büyük bir sivil yerleşme alanı ortaya çıktı. 260'larda Gotlar'ın akınlarına karşı yeniden imar edilip sağlamlaştırıldı. IV. yüzyılda antik Noviodunum gelişmesinin zirve noktasına çıktı. 1955'te yapılan arkeolojik kazılarda sadece surlara ait parçalar değil Roma hamamları, bir Hristiyan bazilikası, birkaç bina temeli ve bu yüzyıldan kalma büyük bir heykelin kaideleri de bulunmuştur. IV. yüzyıl sonları ile V. yüzyıldaki istilâlardan etkilenen Noviodunum, Justinian (527-565) tarafından yeniden imar edilerek bir piskoposluk merkezi haline getirildi.

VII. yüzyıldaki Slav ve Bulgar işgalleri sırasında buradaki Bizans yerleşmesi dağılmakla birlikte Aşağı Tuna bölgesinde stratejik bir geçit noktası olarak önemini korudu. Bulgarlar'ın IX. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz'in kuzeyine yönelik saldırılarında burayı üs olarak kullanmaları Bizanslılar'la aralarındaki başlıca ihtilâf konularından biriydi. XIII. yüzyılda Moğollar'ın Aşağı Tuna'daki ana karakol noktalarından biri haline gelince önemi daha da arttı. Muhtemelen İsakça adı bu dö-

nemde ortaya çıktı. Nitekim burada Tokta (1291-1312) adına basılan bir gümüş sikkede "Sakcı" adı yer almaktadır (Ağat, s. 58). Bizans-Ceneviz kalesi olan Vicina'nın İsakça'ya dahil bulunup bulunmadığı tartışmalı olmakla birlikte bu sıralarda İsakça'nın bölgenin önemli siyasi ve iktisadî merkezlerinden olduğu bilinmektedir. Burada Altın Orda hanları adına bronz ve gümüş sikkeler basılmış, yine Altın Orda Hanı Tokta idaresine karşı baş kaldıran (1297-1301) Emîr Nogay ve oğlu Çaka adına para darbedilmişti. Ayrıca XIII. yüzyılın sonları ve XIV. yüzyılın başlarında buradaki darphâne basılmış Grek ve Latince yazılar taşıyan sikkelere rastlanmaktadır.

İsakça, Oblucita adıyla bilindiği XIV ve XV. yüzyıllardaki huzursuzluk döneminin ardından Osmanlı idaresine geçti ve yeniden canlanmaya başladı. 881'den (1476) itibaren Moldovya, Lehistan ve Rusya'ya karşı sefere çıkan Osmanlı ordularının Tuna'yı geçtikleri lojistik bir üs olarak kullanıldı. II. Bayezid 889'da (1484) İsakça'dan Tuna'yı geçerek Kili ve Akkirman'ı almıştı. Stratejik konumu sayesinde idarî ve iktisadî bakımdan önem kazanan İsakça, Silistre sancağına bağlı bir kaza merkezi oldu. Tahrir defterlerinde önceleri kasaba değil köy (karye) olarak nitelendirilmiş olsa da 1006'daki (1598) Osmanlı tahrirlerine göre yedi mahalleli, 556 vergi nüfusuna sahip (bunun 522'si Hristiyan) bir merkez durumundaydı. Vergi gelirleri ise 188.000 akçeye ulaşmaktaydı. Bu rakamlar, İsakça'nın bu sıralarda 2000 civarında bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir.

II. Osman 1030'da (1621) Lehistan seferine çıktığında bir müddet İsakça'da kaldı ve burada bir kale, cami ve hamam inşa edilmesini emretti. Evliya Çelebi'ye göre Kaptan Hasan Paşa bu emir uyarınca bir kale ve Tuna üzerine gemilerden bir köprü yaptırmış, Tuna civarındaki on üç köyün gelirlerini vakıf olarak bu eserlere tahsis etmişti. Elde edilen vakıf gelirlerinin bir bölümü cami, okul ve kale muhafızlarına, diğer bölümü ise hazineye, Haremeyn vakfına gidiyordu.

1070 (1660) yılında buradan geçen ve kasabanın adını "İshakçı" imlâsıyla veren Evliya Çelebi, II. Osman döneminde inşa edilen kalenin oldukça müstahkem olduğunu, içinde muhafızlara ait evlerin bulunduğunu yazar. Ayrıca kalenin dışında Tuna'nın güneyinde varoş kısmı yer alıyordu, burada tahtadan yapılmış saz örümlü evler vardı. Hristiyan ahalinin önemli